

**TOESPRAAK THOM DE GRAAF, VOORZITTER VERENIGING HOGESCHOLEN,
BIJ DE OPENING VAN HET HOGESCHOOLJAAR 2014-2015, HOGESCHOOL
ARNHEM-NIJMEGEN, 28 AUGUSTUS 2014**

Dames en heren,

De voorzitter van het College van Bestuur van de Hogeschool Arnhem Nijmegen geeft mij, sinds ik voorzitter van de koepel van het HBO ben, elk jaar een boek. Een boek dat de kern van onderwijs raakt. Toen ik van baan wisselde, van burgemeester van de mooiste stad van Oost-Nederland naar voorzitter van wat toen nog de HBO-raad heette, was zo'n boek erg nuttig om mijn eigen leercurve wat op te krikken. Als politiek bestuurder heb je immers overal een beetje, maar nergens ècht verstand van. Maar ook daarna waren die boeken welkom: elke bestuurder moet zich af en toe durven verdiepen in waar hij eigenlijk geen tijd voor heeft.

Het mooie is dat ik door die boeken ook Kees Boele en zijn denken enigszins heb leren kennen. Hij gaf mij achtereenvolgens Augustinus, Martha Nussbaum en Gert Biesta. Bien etonné de se trouver ensemble? De vijfde-eeuwse katholieke kerkvader Augustinus die op zoek ging naar de waarheid en de essentie van de menselijke wil. De Harvard-geschoolde joodse klassiek-liberale denker Nussbaum die over menselijke vermogens schrijft en over sociale rechtvaardigheid. En de puur Hollandse onderwijskundige Biesta, die de betekenis onderzoekt van leren voor het democratisch burgerschap.

De combinatie toont in ieder geval aan dat de HAN een voorzitter heeft die niet eenkennig is. Dat is mooi, want onderwijs mag per definitie nooit eenkennig zijn, het moet de wereld openen in plaats van afsluiten.

Maar die boeken geven vooral aan dat naar de mening van Kees Boele onderwijsbestuurders op zoek moeten gaan naar de essentie van onderwijs.

Niet alleen naar het hoe, maar ook naar het waarom.

Augustinus schreef 1500 jaar geleden over de vreugde van goed onderwijs. Nussbaum verzet zich tegen een puur economische benadering van onderwijs en pleit voor meer aandacht voor geesteswetenschappen en Biesta waarschuwt voor een te eenzijdige nadruk op meetbare resultaten als grondslag van modern onderwijsbeleid.

De rode draad in die boeken is natuurlijk dat de kwaliteit van onderwijs in de eerste plaats afhangt van de mensen die het geven en van de mensen die het krijgen. De overdracht, de dialoog, de kennis die in zichzelf niets is, maar alleen betekenis krijgt als ze tot inzicht leidt en uiteindelijk dus tot wijsheid. Onderwijzen, het woord zegt het al.

Ik heb hier even over uitgeweid omdat ik blij ben met hogeschoolbestuurders die zich niet tot de techniek van het sturen beperken en er een technocratische exercitie van maken, maar steeds voor

ogen houden waar al dat sturen voor bedoeld is. En die beseffen dat een overdaad aan sturen fruikend is voor goed onderwijs. Ik kom daar vanzelfsprekend nog op terug.

Dames en heren,

Dank dat ik hier mag spreken in het kader van de opening van het nieuwe studiejaar. Onderwijs is natuurlijk een voortdurende activiteit, maar er zijn momenten om even stil te staan bij de onderwijsgemeenschap.

Zoals nu: een nieuwe lichtung treedt aan en andere studenten gaan een volgende fase van hun studie in: onderweg naar de bachelor of de master. Voor alle HAN-medewerkers, onderwijzend, onderzoekend, ondersteunend, is dit natuurlijk ook een markeringspunt. Iedereen kijkt uit naar een mooi nieuw studiejaar en dat wens ik u ook allemaal toe.

Vorig jaar is aan de HAN een begin gemaakt met een cultuurslag, waarin meer ruimte wordt geschapen voor inspiratie, kennis en vakmanschap. Een betere balans, zo begrijp ik, tussen blauw, de kleur van controle en planning en rood, de kleur van het hart, het bloed, de bezieling. Wat ik er van hoor, is dat er veel in beweging is gebracht. De oproep om concreet aan te geven wat er kan verbeteren aan de kwaliteit van onderwijs en onderzoek was kennelijk niet aan dovenmansoren gericht. Hier en in Nijmegen hebben veel mensen meegedacht, lectoren, ondersteuners, studenten, docenten, directeuren. Ik ben benieuwd wat het precies oplevert, dat kost tijd. Een cultuur verordonneer je niet, die ontstaat en stroomt en vertakt naar alle gangen, kamers en collegezalen.

Maar vaak is het proces minstens zo belangrijk als de uitkomst.

De HAN laat zien dat de hogeschool van vandaag een levende en lerende gemeenschap is. Een gemeenschap van iedereen die bij goed hoger beroepsonderwijs betrokken is, van student tot onderzoeker en van staf tot docent.

Ik koester dat beeld van de hogeschool als gemeenschap die gezamenlijk de kwaliteit maakt en bepaalt, die als dynamische (en dus bewegende) organisatie steeds op zoek gaat naar wat onderwijs goed en nog beter maakt. En als hoger *beroeps* onderwijs vanzelfsprekend niet op een eiland leeft, maar voortdurend in gesprek met de samenleving.

Ik heb het voorrecht om regelmatig bij de HAN langs te kunnen gaan, dus ik kan het een beetje volgen. Ik voel de geestdrift. Maar ik weet ook dat diezelfde zoektocht ook in andere hogescholen leeft: de inhoud van onderwijs en onderzoek staat gelukkig weer overal centraal. Randvoorwaarden zoals geld, voorzieningen, arbeidsvoorwaarden, gebouwen, ict, regelgeving: allemaal heel belangrijk, maar het zijn precies wat het woord zegt: randvoorwaarden, niet de essentie. Op de tweedaagse bijeenkomst over de toekomststrategie van het hbo, afgelopen juni, gingen de meest gepassioneerde discussies tussen bestuurders gelukkig niet over bestuurlijke zaken en randvoorwaarden, maar over inhoud en waarde van het hoger beroepsonderwijs.

Volgens mij is dat cruciaal. De bezieling die de onderwijsgemeenschap zelf ontwikkelt, is belangrijker dan welke Onderwijsnota of Wetenschapsvisie dan ook. Hoezeer politici, beleidsambtenaren, inspecteurs, advies- en toetsingscommissies en accreditatieorganen in Den Haag ook met de beste bedoelingen een bijdrage willen leveren aan goed onderwijs voor iedereen, zij geven dat onderwijs niet zelf, net zo min als ze dat krijgen. Zij vormen niet samen die schoolgemeenschap, net zo min als ik dat doe. Maar u wel.

De bezieling hier is veel belangrijker dan de bevoogding van buiten.

Die is soms nuttig, heel soms nodig, maar vaak overbodig en regelmatig contraproductief.

Ik geloof dat de cultuur van bevoogding waar wij om allerlei redenen in terecht zijn gekomen zorgelijk is, omdat die de creativiteit aan banden legt en de nadruk veel te veel legt op meetlatten in plaats van op mensen. De regelzucht van overheden, vooral die uit Den Haag, lijkt ongeneeslijk. Dat heeft te maken met een overschatting van de mogelijkheden die politiek en ambtenarij hebben om de wereld te veranderen en met het beperkt instrumentarium dat daar ter beschikking staat: geld en wetten.

Geld is er niet veel, maar regels zijn onbeperkt voorradig. De effectiviteit van die maatregelen is vaak beperkt, maar de wereld is wel keurig geregeld als wetten eenmaal in het Staatsblad staan.

Ik moet er eerlijk bij zeggen dat het besef in de afgelopen decennia wel is doorgedrongen dat de samenleving niet volledig maakbaar is en zeker niet door regering en parlement. Dat is winst. We geloven niet meer in de maakbaarheid maar helaas wel in de *meetbaarheid* van de samenleving.

Soms vraag je je af wat erger is.

Wetten en regels in onderwijsland richten zich vooral op kerncijfers, output, prestaties, effectiviteit en efficiency. En natuurlijk op het toezicht op al die meetbare prestaties. En dus, ik beperk mij nu tot het hbo, hebben we hoofdlijnenakkoorden, prestatieafspraken en meetbare doelstellingen op rendement, uitval, opleidingsniveau docenten, overhead en ga zo maar door. Alles wordt gemeten en overal wordt verantwoording over afgelegd. Ten overstaan van het ministerie, het accreditatieorgaan, de inspectie, de reviewcommissie, noem maar op.

Dames en heren,

We hebben in mijn ogen echt te maken met een olifantsziekte: de onderwijsbureaucratie wordt dikker en dikker, totdat die niet meer kan bewegen. Hogescholen zouden hun staf, de overhead zoals dat wordt genoemd, een beetje moeten indammen volgens alle afspraken, maar nieuwe regels en toezichtkaders worden nog steeds over hen heen gestrooid. Alsof dat allemaal niet hoeft te worden gelezen en uitgevoerd... In de afgelopen paar jaar hebben we drie nieuwe hoger onderwijswetten gekregen: de wet Versterking Besturing, de wet Kwaliteit in Verscheidenheid en de wet Versterking kwaliteitswaarborgen. En een vierde wet, de wet Versterking Bestuurskracht, is in aantocht. Nieuwe verplichtingen voor bestuurders en toezichthouders, nieuwe toezichtkaders, aangescherpte accreditatie-eisen. Allemaal goede bedoelingen maar daar kan het onderwijs aan ten onder gaan. Een voorbeeld: het was de bedoeling dat het nieuwe accreditatiestelsel met de introductie van de instellingsaccreditatie tot minder lastendruk zou leiden. Inmiddels erkent iedereen dat de combinatie instellings- en opleidingsaccreditatie juist voor meer lastendruk heeft gezorgd. De situatie dreigt te ontstaan dat de gemiddelde docent straks meer tijd kwijt is aan het verantwoording afleggen over het onderwijs dan aan het geven van dat onderwijs.

Wie je ook in de hogescholen spreekt: iedereen snakt naar vrijheid, naar een beetje ruimte voor de professionals, naar een school als plek waar je met elkaar inhoud geeft aan onderwijs in plaats van uitvoering aan voorschriften.

Minister Bussemaker heeft het beste met het hoger onderwijs voor. Dat weet ik en ik zeg het niet cynisch, integendeel. Met een aantal maatregelen, zoals de vroegtijdige inschrijving en meer selectiemogelijkheden zijn wij blij. Maar ik zou pas echt applaudisseren als zij na haar huzarenstukje van de politieke deal over het leenstelsel (het studievoorschotstelsel zoals het officieel heet) nu de tweede helft van haar ministerschap zou gebruiken om het hoger onderwijs te *ontregelen*. Minder regels, minder cijferfetisjisme, minder controle op controle en wat meer vertrouwen in mensen. Dat zou een hoop schelen.

De voortekenen zijn nog niet gunstig. De minister wil prestatieafspraken inruilen voor kwaliteitsafspraken. Als dat maar goed gaat! Bij de prestatieafspraken hebben we al gezien dat de nadruk op rendement al snel op gespannen voet staat met de inspanningen van hogescholen om de kwaliteit van het onderwijs te verhogen. In de prestatieafspraken hebben hard meetbare prestaties een veel te grote nadruk gekregen. Laten wij en ook de politiek daarvan leren!

Dat betekent natuurlijk niet dat controle op zich slecht of irrelevant is. Maar het moet wel ergens toe dienen. Nooit moet uit het oog worden verloren dat de waarde van goed onderwijs meer is dan wat alleen maar meetbaar is. Als onderwijs wordt gereduceerd tot verantwoording over waar je op kan worden afgerekend, ga je aan de essentie voorbij. En kweek je geen schoolgemeenschap maar producenten en consumenten, leveranciers en klanten. Dat moeten we niet willen.

Veranderen en verbeteren doe je bovendien niet met alleen maar meer toezicht en meer verantwoording. Dat doe je vooral door instellingen en mensen meer zelf verantwoordelijkheid te geven. Ik denk bijvoorbeeld aan het advies “Vreemde ogen dwingen” over toetsing en examinering van de commissie-Bruijn dat door de hogescholen zelf was gevraagd. Dat heeft in het hbo meer in beweging gezet dan alle rapporten van de inspectie en de NVAO bij elkaar. De hogescholen besloten zelf over de aanbevelingen en ze zijn nu zelf ook verantwoordelijk voor de uitvoering en de voortgang. En met succes, het werkt.

Kortom: meer bezieling zoals hier op de HAN en minder bevoogding. Dat is wat mij betreft het kompas voor de komende jaren.

Die bezieling en de vrijheid die daarbij hoort zijn hard nodig., want er is veel te doen. Gaat u maar na:

- De studentenaantallen zijn in het HO in zestig jaar ongeveer vertienvoudigd maar de laatste jaren is er echt een explosieve groei geweest. Van 477.000 studenten in 2000 naar 657.000 in 2010, een groei van bijna 30% in 10 jaar.
- De middelen voor het HO zijn overigens niet navenant meegegroeid, per saldo valt er dus per student minder te besteden dan vroeger.
- De diversiteit van de instroom neemt toe, de achtergronden en herkomst van studenten en dus ook hun individuele behoeften variëren sterk.
- Hogescholen en universiteiten worden gevraagd zich te profileren en van elkaar te onderscheiden, geen confectie meer maar maatwerk;
- En tot slot: iedereen vraagt meer kwaliteit: beter studiesucces, topopleidingen, minder uitval zonder diploma, betere toegankelijkheid en natuurlijk ook meer en beter onderzoek dat bijdraagt aan innovatie en economische groei.

Als je dit bij elkaar optelt, is het überhaupt een enorme prestatie dat de hogescholen in staat zijn kwaliteit te leveren. Al helemaal als je bedenkt dat dat gebeurt in een ouderwets onderwijsstelsel dat gebaseerd is op segregatie van sectoren. We willen jonge mensen opleiden om een open blik te hebben op een open internationale samenleving die niet langer meer in hokjes is opgedeeld. Maar dat doen we nog steeds binnen strikte scheidingen tussen universiteiten, hogescholen en middelbaar beroeps onderwijs. Dat is echt niet meer van deze tijd en op den duur ook niet meer houdbaar.

De praktijk vraagt om meer verbinding en meer integratie van onderwijsniveau's, meer samenwerking om juist die rigide grenzen te overschrijden. Bijvoorbeeld de Associate Degree-opleidingen om de aansluiting tussen mbo4 en hbo te verbeteren. Of de academische route die her en der door hogeschool en universiteit worden geboden om goede hbo-studenten na hun bachelor direct in een wo-master te laten instromen. Van hbo-professionals vragen we terecht gevoel voor innovatie en kennis van onderzoek. *Reflective practioners*. Dat geldt voor veel universitaire studenten ook. Die worden lang niet allemaal opgeleid voor de wetenschap, dat is een fictie. Door de massificatie zijn tal van universitaire studies opgeschoven in de richting van beroepsuitoefening, een praktisch vak op niveau. Ik vind dat heel begrijpelijk. Het is daarom weinig zinvol om universiteiten te bekritisieren omdat ze bachelors en masters aanbieden met een hoofdzakelijk beroepsgericht karakter. Net zo weinig als hogescholen te verwijten valt dat ze “universiteitje willen spelen” als zij hun masters en hun onderzoek willen uitbreiden.

Theoretische en praktische kennis en vaardigheden op verschillende niveaus hebben we nodig, overal. Daar vraagt de moderne samenleving om: 21st-century skills. En die niveaus gaan elkaar steeds meer overlappen. De commissie-Veerman zag dat al, ik herinner mij dat Cees Veerman daar drie jaar geleden hier bij de opening van het HAN-jaar over sprak.

Die integratie en die samenwerking zijn bij het onderwijs nodig – hier in Arnhem volgen bijvoorbeeld tandheelkunde-studenten en mondhygienisten voor een stuk dezelfde opleiding, en mooi voorbeeld. En in het onderzoek is aansluiting binnen de keten van fundamenteel via toegepast tot vraaggestuurd praktijkgericht onderzoek een absolute must om een innovatieve economie te worden.

Iedereen heeft daar de mond over vol. Maar we leven tegelijkertijd toch nog in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Het wettelijk systeem van strikt gescheiden vormen van onderwijs heeft zijn wortels zelfs in de 19de eeuw, heel ver verwijderd van de digitale en internationale toekomst waarin wij onze studenten laten springen.

In andere landen zijn de scheidslijnen tussen de verschillende hoger onderwijstypes vervaagd of zelfs opgeheven. Verstandig, want zo laat je het hoger onderwijs zich organisch ontwikkelen zonder te knellende banden of restricties. Sterke opleidingen met een uitgekende mix van theoretische, analytische en praktische elementen kunnen zich zo buiten de formele ouderwetse scheidslijnen ontwikkelen.

Dames en heren,

Ik pleit er niet voor om het binaire systeem zoals wij dat in Nederland kennen, de scheiding tussen hbo en wo, per direct af te schaffen. Maar ik pleit er wel voor om in een tijd van “open grenzen”, die “open grenzen” ook in het Hoger Onderwijs te introduceren. Een beginnetje is er al: bachelors en masters uit het hbo kunnen voortaan ook de internationaal gebruikelijk titels voeren van BA of BSc en MA of MSc. Die gelijkschakeling is niet alleen terecht gelet op het niveau maar ook een stap in de richting van verdere ontgrendeling.

In de toekomst moet een getalenteerde hbo-er niet door talloze hoepels hoeven springen om door te stromen naar een wo-master. En omgedraaid moet een meer praktisch georiënteerde slimmerik het niet als een demotie beschouwen als hij in plaats van de meer theoretische opleiding kiest voor de hbo-master.

In die toekomst heeft het ook geen zin dat opleidingen die min of meer hetzelfde zijn niettemin toch twee keer worden aangeboden, één aan de universitaire kant van de streep en één in het hbo. In de economische disciplines kan ik eerlijk gezegd het kenmerkende onderscheid vaak al niet meer ontdekken.

In die toekomst zijn de behoefte en het talent van de individuele student maatgevend, niet de ooit getrokken lijntjes. Wat wij nu te bieden hebben is nog voornamelijk *'one size fits all'*, maar de vraag naar maatwerk neemt rap toe.

Mijn pleidooi voor een meer open stelsel met meer samenwerking, meer integratie en minder achterhaalde belemmeringen wordt weerspiegeld in het WRR-rapport over de lerende economie. De WRR roept daarin op tot de vorming van brede regionale kennis- en ontwikkelingscentra en een gedifferentieerd onderwijsbestel. Hogescholen en universiteiten die zich niet laten leiden door hun verschillen maar door de kracht van hun samenwerking kunnen samen met ROC's aan die oproep voldoen. De HAN en de Radboud Universiteit zouden het voortouw kunnen nemen en minister Bussemaker kan met een open houding veel bijdragen, al was het maar door experimenten over de wettelijke grenzen heen toe te staan. Hbo-opleidingen aan de universiteit, wo-bachelor aan de hogeschool of gezamenlijk aanbod, waarom niet?

Dames en heren,

Een meer horizontaal stelsel in plaats van vasthouden aan de verticaliteit van de gescheiden verdiepingen, daar moeten we naar toe. Het zal nog wel even duren, maar zei Augustinus al niet dat geduld de metgezel is van wijsheid?

De huidige lichten studenten zullen er misschien nog niet van profiteren. Maar hun hbo-opleiding hier aan de HAN biedt ze al ontzaglijk veel mogelijkheden voor een prachtige toekomst. De lichting 2014 heeft nog geen last van het nieuwe studievoorschot, maar de volgende generatie zal fors in zich zelf moeten investeren. Hoe dan ook zal daar excellent en uitdagend onderwijs tegenover staan. Onderwijs met bezieling en zonder bevoogding. Ik wens u dat allemaal van harte toe!